คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎก นั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แลลแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขปบทแล้ว นำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลีพิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์จากพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีกรพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะสร้าง และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ถ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคม

ทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่น คลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิพม์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่พุทธ-ศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ศึกษา พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะสนองพระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนาและสารัตถะสำคัญอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ที่จะพึงมีแก่พระพุทธศาสนา และเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์ระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบับมหาจุฬา- เตปิฎก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยให้ยกสูตร ตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจน สูตรและหัวข้อ ธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติ เป็นแบบ อวิภัตติกนิเทศ วัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช-มหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทรา-บรมราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเร่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับนี้จนครบ ๔๕?เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และ มหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภชพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ให้เป็นภาษาไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์การแปลเป็น

ภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเอาเป็นแนวในการอำนวยการ คณะกรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะบรรณาธิการ และคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ทรงคุณวุฒิ มาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูลเชิญสมเด็จ พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์โดยเฉพาะเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ และรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความ อุปถัมภ์โดยจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการแปลและจัดพิมพ์พระ ไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ที่พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรं ติฏ?ตุ โลกสิมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนำ.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
บทนำ

พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ และ ๒ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒ ว่าด้วย บทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ เรียกว่า ภิกขุปาติโมกข์? ถือว่าเป็นศีลของภิกษุมีทั้งหมด๒๒๗ สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์ต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือน

พระวินัยปิฎกเล่ม ๓ คือ ภิกขุนีวิภังค์ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขิยกัณฑ์ และอธิกรณสมถะ รวม

เป็น ๓๑๑ สิกขาบท โดยปรับโทษสถานหนัก แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์และสังฆาทิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในกัณฑ์ที่เหลือ

คำว่า ภิกขุนีวิภังค์? แปลว่า ข้อแจกแจงเกี่ยวกับภิกษุณี, การจำแนกความเกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุณี สิกขาบทเหล่านี้เป็นศีลของภิกษุณี เรียกโดยรวมว่า ภิกขุนีปาติโมกข์? เป็นบทบัญญัติที่ภิกษุณีสงฆ์จะต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือน เหมือนกับที่ภิกษุสงฆ์สวดภิกขุปาติโมกข์

บทบัญญัติของภิกษุณี มี ๒ กลุ่ม คือ

๑. อสาธารณบัญญัติ หรือ เอกโตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑๓๐ สิกขาบท ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องรักษา

๒. สาธารณบัญญัติ หรือ อุภโตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุสงฆ์พึงรักษาและภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย ๑๘๑ สิกขาบท มีเนื้อหาดังที่แสดงไว้แล้วในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒

ประเด็นที่ควรศึกษา คือ อสาธารณบัญญัติ ๑๓๐ สิกขาบทของภิกษุณีที่แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นั้น มิได้ตั้งชื่อเฉพาะของแต่ละสิกขาบทไว้ ท่านใช้ปูรณสังขยา เป็นชื่อสิกขาบททั้ง ๑๓๐ สิกขาบทว่า สิกขาบทที่ ๑ สิกขาบทที่ ๒ ฯลฯ สิกขาบท ที่ ๙ สิกขาบทที่ ๑๐ เป็นต้น

คำที่เป็นชื่อเฉพาะประจำแต่ละสิกขาบททั้งอสาธารณบัญญัติ ทั้งสาธารณบัญญัติ ๓๑๑ สิกขาบท ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์กังขาวิตรณี (ดู กงฺขาวิตรณี หน้า ๔๘-๑๐๒) ในวินัยปิฎก ภิกขุนีวิภังค์แปลนี้ได้แสดงชื่อสิกขาบทที่เป็นปูรณสังขยาและความหมายคำที่เป็นชื่อเฉพาะของแต่ละสิกขาบทในพากย์ภาษาไทยตามคำมคธที่เป็นชื่อเฉพาะจากคัมภีร์กังขาวิตรณีไว้ เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการยินดีการจับต้องบริเวณใต้รากขวัญลงมาเหนือเข่าขึ้นไปของชายเป็นต้น

พระวินัยปิฎก เล่ม ๓ คือ ภิกขุนีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณบัญญัติ ๑๓๐ สิกขาบทเท่านั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๗ กัณฑ์ มีเนื้อหาโดยสังเขปและประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ปาราชิกกัณฑ์ ตอนว่าด้วยปาราชิก ๘ สิกขาบท

คำว่า ปาราชิก เป็นชื่อธรรมคืออาบัติปาราชิก แปลว่า ทำให้พ่ายแพ้ เป็นชื่อบุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้

บทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด จัดเป็นครุกาบัติคืออาบัติหนัก ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดย่อมขาดจากความเป็นภิกษุณีทันที ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุณีอีก อาบัติปาราชิกจัดเป็น ทุฏฐุลลาบัติคืออาบัติชั่วหยาบ เป็นอนวเสสาบัติคืออาบัติไม่มีส่วนเหลือ และเป็น อเตกิจฉาคือแก้ไขไม่ได้

ปาราชิกของภิกษุณีสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. อสาธารณปาราชิก เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะภิกษุณีสงฆ์

๒. สาธารณปาราชิก เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกขุนีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณปาราชิก ๔ สิกขาบท ส่วนสาธารณ-ปาราชิก ๔ สิกขาบทอนุโลมตามของภิกษุ

อสาธารณปาราชิก ๔ สิกขาบท ได้แก่

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการยินดีการจับต้องบริเวณใต้รากขวัญลงมาเหนือเข่าขึ้นไปของชาย

ภิกษุณีผู้กำหนัดยินดีการจับต้อง การลูบคลำ การจับ การต้อง หรือการบีบของชายผู้กำหนัด บริเวณใต้รากขวัญลงมา เหนือเข่าขึ้นไป ต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าอุพภชาณุมัณฑลิกา

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการปกปิดโทษ

ภิกษุณีรู้อยู่ปกปิดโทษของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่โจทด้วยตนเอง ไม่บอกแก่คณะ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่าวัชชปฏิจฉาทิกา

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการประพฤติตามภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม

ภิกษุณีประพฤติตามภิกษุที่ถูกสงฆ์พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมแล้ว และสงฆ์ยังไม่รับกลับเข้าหมู่ ยังไม่มีสิทธิ์อยู่ร่วมกับสงฆ์ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่า อุกขิตตานุวัตติกา

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยวัตถุ ๘ มีการยินดีการจับต้องมือของชายเป็นต้น

ภิกษุณีผู้กำหนัดยินดีการจับมือ การที่ชายผู้กำหนัดจับมุมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่ กัน สนทนากันไปที่นัดหมาย ยินดีการที่ชายมาหา เดินตามชายเข้าไปสู่ที่ลับ และน้อมกายเข้าไปหาเพื่อคลุกคลีกันเพื่อจะเสพอสัทธรรมคือการถูกต้องกาย เมื่อ กระทำครบทั้ง ๘ อย่างนี้ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่าอัฏฐวัตถุกา

สาธารณปาราชิกอีก ๔ สิกขาบท ได้แก่

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุนธรรม

ภิกษุณีเสพเมถุนธรรมด้วยความพอใจ โดยที่สุดกับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

ภิกษุณีถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่บ้านก็ ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหาร บ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุณีผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้นย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์

ภิกษุณีจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไป

ทำไม ท่านตายเสียดีกว่า เธอมีจิตใจดำริอย่างนี้ กล่าวพรรณนาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ ย่อม เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม

ภิกษุณีไม่รู้ยิ่งกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งโจทก็ตามไม่โจทก็ตาม เธอต้องอาบัติแล้วหวังความบริสุทธิ์พึงกล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้า ดิฉันไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้ ไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ดิฉันกล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (กงฺขา. ๔๘-๔๙ ดูรายละเอียดในวินัยปิฎกแปล เล่ม ๑/๔๔/๓๒,๙๑/๘๐,๑๗๑/๑๔๐-๑๔๑,๑๙๗/๑๘๓)

เปรียบเทียบปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ กับ

ปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์

สาธารณปาราชิก ๔ สิกขาบทของภิกษุณีสงฆ์ เนื้อหาสาระในหลักการเหมือน กับของภิกษุสงฆ์ ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงรายละเอียดของปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ที่มี ความพิสดารและเนื้อหาบางประเด็นไม่เหมือนกัน

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุณีสงฆ์ ความว่า

ภิกษุณีใดเสพเมถุนธรรมด้วยความพอใจ โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ ภิกษุณีนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้? (กงฺขา. ๔๘)

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุสงฆ์ ความว่า

ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่ เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้? (วินัยปิฎกแปล ๑/๔๔/๓๒)

ประเด็นที่ควรศึกษาต่อมา ก็คือ อสาธารณปาราชิกของภิกษุณีสงฆ์ดังกล่าว มานั้น มีข้อความที่เป็นชื่อเฉพาะประจำอยู่ในแต่ละสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ชื่อว่า อุพภชาณุมัณฑลิกา(การยินดีการจับต้องบริเวณใต้รากขวัญลงมาเหนือเข่า)

สิกขาบทที่ ๒ ชื่อว่า วัชชปฏิจฉาทิกา(การปกปิดโทษ)

สิกขาบทที่ ๓ ชื่อว่า อุกขิตตานุวัตติกา(การประพฤติตามภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม)

สิกขาบทที่ ๔ ชื่อว่า อัฏฐวัตถุกา(การล่วงละเมิดวัตถุ ๘)

๒. สังฆาทิเสสกัณฑ์ ตอนว่าด้วยสังฆาทิเสส ๑๗ สิกขาบท

สังฆาทิเสส แปลว่า หมวดอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด

สังฆาทิเสสเป็นชื่อธรรมคืออาบัติสังฆาทิเสส และเป็นชื่อสิกขาบทในสังฆาทิเสส กัณฑ์นี้บทบัญญัติในสังฆาทิเสสกัณฑ์ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดรองลงมาจากปาราชิก จัดเป็นครุกาบัติ คืออาบัติหนัก เป็นทุฏฐุลลาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติมีส่วนเหลือ และเป็นสเตกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้

สังฆาทิเสสของภิกษุณีสงฆ์ ๑๗ สิกขาบท แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. อสาธารณสังฆาทิเสส เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะภิกษุณีสงฆ์

๒. สาธารณสังฆาทิเสส เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์ บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกขุนีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณสังฆาทิเสส ๑๐ สิกขาบท ส่วน สาธารณสังฆาทิเสสอีก ๗ สิกขาบทอนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุ

อสาธารณสังฆาทิเสส ๑๐ สิกขาบท ได้แก่

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการก่อคดีพิพาท

ภิกษุณีก่อคดีพิพาทกับคหบดี บุตรคหบดี ทาส กรรมกร โดยที่สุดแม้กับสมณปริพาชก ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการบวชให้สตรีผู้เป็นโจร

ภิกษุณีรู้อยู่ บวชให้สตรีที่เป็นโจร เป็นนักโทษประหาร โดยไม่บอกแก่พระราชา สงฆ์ คณะ สมาคม หรือกลุ่มชนให้ทราบ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ เว้นไว้แต่บวชให้สตรีที่สมควร

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการไปสู่ละแวกหมู่บ้านตามลำพังเป็นต้น

ภิกษุณีไปสู่ละแวกหมู่บ้าน ข้ามฝั่งแม่น้ำ ออกไปอยู่พักแรม หรือเดินปลีกจากคณะไปรูปเดียว ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการเรียกภิกษุณีที่สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแล้วเข้าหมู่

ภิกษุณีไม่บอกการกสงฆ์ ไม่รับรู้ฉันทะของคณะ เรียกภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแล้วโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์เข้าหมู่ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบท ๕ ว่าด้วยการรับโภชนะจากมือชายผู้กำหนัด

ภิกษุณีผู้กำหนัด รับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนัดด้วยมือของตนแล้ว เคี้ยวหรือฉัน ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการส่งเสริมภิกษุณีให้รับโภชนะจากมือชายผู้กำหนัด

ภิกษุณีส่งเสริมภิกษุณีอื่นให้รับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนัดโดยกล่าวว่า แม่เจ้า ชายผู้นั้นจะกำหนัดหรือไม่ก็ตาม ก็ทำอะไรท่านไม่ได้ เขาถวายสิ่งใดไม่ว่า จะเป็นของเคี้ยวหรือของฉันนิมนต์รับแล้วเคี้ยวหรือฉันเถิด? ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๗ ว่าด้วยการบอกคืนพระรัตนตรัย

ภิกษุณีโกรธ ไม่พอใจ บอกคืนพระรัตนตรัย และจะไปเข้ารีตเดียรถีย์ ภิกษุณี อื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยันอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๘ ว่าด้วยภิกษุณีโกรธเพราะถูกตัดสินให้แพ้คดีในอธิกรณ์ภิกษุณีถูกตัดสินให้แพ้คดีในอธิกรณ์ โกรธ ไม่พอใจ กล่าวหาสงฆ์ว่าลำเอียงเพราะชอบเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยันอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๙ ว่าด้วยภิกษุณีมีความประพฤติเลวทราม

ภิกษุณีอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติ มีกิตติศัพท์ มีชื่อเสียงเลวทราม มักเบียดเบียนสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยันอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๐ ว่าด้วยการยุยงให้ภิกษุณีประพฤติเลวทราม

ภิกษุณียุยงให้ภิกษุณีอื่นอยู่คลุกคลีกัน โดยกล่าวว่า แม่เจ้าทั้งหลาย ภิกษุณีเหล่าอื่นอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติ มีกิตติศัพท์ มีชื่อเสียงเลวทรามก็มีอยู่ แต่สงฆ์ไม่ว่ากล่าวตักเตือนพวกนั้น คอยแต่จะว่ากล่าวตักเตือนพวกท่าน? ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยันยุยงอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สาธารณสังฆาทิเสส ๗ สิกขาบท ได้แก่

๑. สัญจริตตสิกขาบท ว่าด้วยการชักสื่อ

ภิกษุณีทำหน้าที่ชักสื่อบอกความประสงค์ของชายแก่หญิงหรือความประสงค์ของหญิงแก่ชาย เพื่อให้เป็นภรรยา หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุดแม้เพื่อให้อยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

๒. ปฐมทุฏฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีขัดเคืองมีโทสะข้อที่ ๑

ภิกษุณีขัดเคือง มีโทสะ ไม่แช่มชื่น ใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

๓. ทุติยทุฏฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีขัดเคืองมีโทสะข้อที่ ๒

ภิกษุณีขัดเคือง มีโทสะ ไม่แช่มชื่น พยายามหาเรื่องใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

๔. สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

ภิกษุณีเพียรพยายามทำสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันให้แตกแยก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๕. สังฆเภทานุวัตตกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีประพฤติตามกล่าวสนับสนุน ภิกษุณีผู้ทำลายสงฆ์

ภิกษุณีเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุณีที่ทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๖. ทุพพจสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีเป็นคนว่ายาก

ภิกษุณีประพฤติตนเป็นคนว่ายากสอนยาก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๗. กุลทูสกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีผู้ประทุษร้ายตระกูล

ภิกษุณีประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ไล่ออกจากวัด กลับติเตียนสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ (กงฺขา. ๕๒,๕๕-๕๘)

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งบรรดา ๑๗ สิกขาบทนี้ต้องอาบัติ สังฆาทิเสสแล้วต้องขอปักขมานัตต่อสงฆ์ที่มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อยภายใน วิหารสีมาหรือขัณฑสีมา แล้วประพฤติปักขมานัตเป็นเวลา ๑๕ ราตรี โดยไม่ต้อง อยู่ปริวาสกรรม แม้จะปกปิดอาบัติไว้หรือไม่ได้ปกปิดไว้ก็ตาม (ภิกฺขุนิยา หิ อาปตฺตึ ฉาเทนฺติยาปิ ปริวาโส นาม นตฺถิ, ฉาทนปจฺจยาปิ น ทุกฺกฏฺ อาปชฺชติ, ตสฺมา ฉาเทตฺวาปิ อฉาเทตฺวาปิ เอกํ ปกฺขมานตฺตเมว จริตพฺพํ. - กงฺขา.อ. ๓๕๕)

วิธีขอปักขมานัต

ถ้าภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการก่อคดีพิพาทกับคหบดี เป็นต้น เธอพึงเข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อย ห่มอุตตราสงค์ เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า

แม่เจ้า ดิฉันต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท(ก่อคดีพิพาท) ดิฉันขอปักขมานัต เพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท?

ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถพึงให้เธอกล่าวขอ ๓ ครั้งอย่างนี้ แล้วประกาศให้สงฆ์ ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า

แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีนี้ชื่อนี้ต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท เธอขอปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาทต่อสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาทแก่ภิกษุณีชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีนี้ชื่อนี้ต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท ขอปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาทต่อสงฆ์ สงฆ์ให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยกับการให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาทแก่ภิกษุณีชื่อนี้ แม่เจ้ารูปนั้นพึงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็น แม่เจ้ารูปนั้นพึงทักท้วง

ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้ากล่าวความนี้ว่า แม่เจ้า ขอสงฆ์ จงฟังข้าพเจ้า ฯลฯ

ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยยวาท สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุณีชื่อนี้ สงฆ์เห็นด้วยเพราะฉะนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้?

เมื่อจบกรรมวาจาแล้ว ภิกษุณีผู้ต้องอาบัตินั้นพึงกล่าวคำสมาทานวัตร สมาทานมานัต ถ้าต้องการอยู่แบบเก็บวัตรก็พึงเก็บวัตรเก็บมานัต ก่อนอรุณขึ้นจึงค่อยสมาทานวัตรประพฤติมานัต ต้องแจ้งให้ภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๔ รูปและภิกษุสงฆ์จำนวน ๔ รูปทราบทุกวันว่าตนประพฤติมานัต เมื่อภิกษุณีนั้นประพฤติปักขมานัต ครบ ๑๕ ราตรีแล้วจึงขออัพภาน คือให้ภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๒๐ รูปเรียกเข้าหมู่ (กงฺขา.อ. ๓๕๕-๓๕๗)

เปรียบเทียบสังฆาทิเสสกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ กับ

สังฆาทิเสสกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์

สังฆาทิเสสกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์มี ๑๗ สิกขาบท แต่แสดงไว้ในพระวินัยปิฎก เล่ม ๓ ภิกขุนีวิภังค์นี้เฉพาะอสาธารณสังฆาทิเสส ๑๐ สิกขาบท

สังฆาทิเสสของภิกษุณีสงฆ์มีการแบ่งกลุ่มอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอสาธารณ สังฆาทิเสสที่แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ - ๖ ชื่อว่า ปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในกลุ่มนี้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสในขณะที่ล่วงละเมิด และต้องถูกขับออกจากหมู่ (กงฺขา.อ. ๓๔๗)

๒. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๗ - ๑๐ ชื่อว่า ยาวตติยกะ นิสสารณียะ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในกลุ่มนี้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสต่อเมื่อยังยืนยันอยู่จนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง และต้องถูกขับออกจากหมู่ (กงฺขา.อ. ๑๗๔,๓๔๗)

ส่วนสาธารณสังฆาทิเสสอีก ๗ สิกขาบทที่อนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุนั้น เมื่อพิจารณาตามเนื้อความแล้ว ก็สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มเช่นกัน คือ ตั้งแต่ สิกขาบทที่ ๑ - ๓ ชื่อว่า ปฐมาปัตติกะ

นิสสารณียะ ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๔ – ๗ ชื่อว่า ยาวตติยกะ นิสสารณียะ นี่เป็นข้อแตกต่างกันระหว่างสังฆาทิเสสของภิกษุณีสงฆ์ กับภิกษุสงฆ์

คำว่า นิสสารณียะ? เป็นชื่ออาบัติสังฆาทิเสสที่แปลว่า ทำให้ถูกขับออกจากหมู่ นั้นไม่ได้หมายถึงว่าถูกขับไล่ออกจากสำนัก ห้ามไม่ให้อยู่ในสำนักนั้นต่อไป แต่หมายถึงถูกขับออกให้ไปประพฤติปักขมานัตอยู่นับราตรี ๑๕ ราตรี งดการอยู่ร่วมกับสงฆ์ชั่วคราว เมื่อทำถูกต้องตามกระบวนการแล้วก็สามารถกลับเข้าหมู่นั้นได้ตามเดิม

ความต่างกันระหว่างสังฆาทิเสสกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์กับของภิกษุสงฆ์ที่ชัดเจน ประการต่อมา คือ เรื่องการอยู่กรรมเพื่อให้พ้นจากอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุณีผู้ต้อง อาบัติสังฆาทิเสสแล้วประสงค์จะพ้นจากอาบัติ เพียงแต่ขอปักขมานัตต่อภิกษุณีสงฆ์ ประพฤติมานัต ๑๕ ราตรีแล้วก็สามารถขออัพภานต่อภิกษุณีสงฆ์ได้ ส่วนภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว รู้ว่าเป็นอาบัติ รู้ว่าตัวเองยังไม่ได้อยู่กรรม ไม่มีอุปสรรค อันตราย อยู่ในวิสัยที่จะแก้ไขได้ แต่ปกปิดไว้ ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้ ต่อจากนั้น ต้องประพฤติมานัตอีก ๖ ราตรี แล้วจึงสามารถขออัพภานต่อภิกษุสงฆ์ได้ (กงฺขา.อ. ๑๗๔-๑๗๙)

๓. นิสสัคคิยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

๑. คำว่า นิสสัคคิยะ แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละสิ่งของแล้วพึงแสดง หรือแปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น (นิสฺสชฺชิตฺวา ยํ เทเสติ, เตเนตนฺติ นิสฺสชฺชิตฺวา เทเสตพฺพโต นิสฺสคฺคิยนฺติ วุจฺจติ – วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕, นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ, ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ – กงฺขา.อ. ๑๘๖)

๒. คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็น เหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกันเป็น นิสสัคคิยปาจิตตีย์? ซึ่งเป็นชื่อสิกขาบท หมายถึงบทบัญญัติในนิสสัคคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ที่ภิกษุณีต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ เป็นต้น เมื่อต้องอาบัติแล้วให้แสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

นิสสัคคิยปาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) อสาธารณบัญญัติ (๒) สาธารณบัญญัติ ในภิกขุนีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณบัญญัติ

นิสสัคคิยกัณฑ์แบ่งเป็น ๓ วรรค คือ

๑. ปัตตวรรค	หมวดว่าด้วยบาตร	มี	๑๒	สิกขาบท
๒. จีวรวรรค	หมวดว่าด้วยจีวรมี	๘	สิกขาบท	

๓. ชาตรูปรชตวรรค หมวดว่าด้วยทองและเงิน มี ๑๐ สิกขาบท

อสาธารณบัญญัติ

ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า ปัตตวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ บาตร ที่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุณีใช้นั้น มีชนิดและขนาดเช่นเดียวกันกับบาตรของภิกษุ

ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีทำการสะสมบาตร

๒. ภิกษุณีอธิษฐานอกาลจีวรเป็นกาลจีวรแล้วให้แจกกัน

๓. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีอื่นแล้วขอเปลี่ยนคืน

๔. ภิกษุณีออกปากขอของอย่างหนึ่งแล้วออกปากขอของอย่างอื่น

๕. ภิกษุณีสั่งให้ซื้อของอย่างหนึ่งแล้วสั่งให้ซื้อของอย่างอื่น

๖. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริขารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๑

๗. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริขารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๒

๘. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริขารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๑

๙. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริขารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๒

๑๐. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริขารที่เขาบริจาคแก่บุคคล

๑๑. ภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มหนาในดูหนาว

๑๒. ภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มบางในฤดูร้อน

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

สาธารณบัญญัติ

จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวร

ที่ชื่อว่า จีวรวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ทั้ง ๘ สิกขาบท ที่ว่าด้วยจีวรทั้งหมด จีวรวรรค ๘ สิกขาบทนี้ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

ปฐมกฐินสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีใช้อติเรกจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจีวรกาล

อุทโทสิตสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีไม่ได้รับสมมติอยู่ปราศจากจีวร ๕ ผืน แม้สิ้นราตรีหนึ่ง

ตติยกฐินสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน

อัญญาตกวิญญัติสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ยกเว้นในสมัยที่ภิกษุณีถูกชิงจีวรไปหรือจีวรสูญหาย

ตตุตริสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติเกิน

อุปักขฏสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีเข้าไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรชนิดดี

ทุติยอุปักขฏสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์รวมกันซื้อจีวรชนิดดีถวาย

ราชสิกขาบทที่ ๘ภิกษุณีทวงจีวรจากไวยาวัจจกรเกิน ๓ ครั้ง แสดงอาการให้เขาเห็นว่าเป็นการมาทวงจีวรเกิน ๖ ครั้ง

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ (กงฺขา. ๖๐-๖๒, ดู วินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๔๖๒/๓,๔๗๕/๑๑,๔๙๙/๒๐?๒๑,๕๑๘/๔๒,๕๒๓/๔๗,๕๒๘/๕๒,๕๓๓/๕๘,๕๓๘/๖๕?๖๖)

คำว่า จีวร ๕ ผืน? ในที่นี้หมายถึงผ้า ๕ ผืน คือ (๑) สังฆาฏิ (๒) อุตตราสงค์ (๓) อันตรวาสก (๔) ผ้าอาบน้ำ (๕) ผ้ารัดถัน (กงฺขา.อ. ๓๗๕)

ข้อที่น่าสังเกต คือ คำว่า อติเรกจีวร? ในสิกขาบทที่ ๑ หมายถึง จีวรที่เป็นส่วนเกินจากจีวร ๕ ผืน ภิกษุณีจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล เมื่อพ้นจีวรกาลแล้ว ต้องวิกัปคือทำให้คนสองคนร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยกล่าวว่า อิมํ จีวรํ (หลายผืนว่า อิมานิ จีวรานิ) ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ ดิฉันวิกัปจีวรผืนนี้(จีวร เหล่านี้)แก่ท่าน? และสามารถใช้สอยได้เมื่อผู้รับวิกัปกล่าวว่า มยฺหํ สนฺตกํ (หลาย ผืนว่า มยฺหํ สนฺตกานิ) ปริภุญฺช วา วิสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ จีวรผืนนี้ของดิฉัน(จีวรเหล่านี้ของดิฉัน) นิมนต์แม่เจ้าใช้สอย หรือจะสละ หรือจะทำ ตามเหตุที่สมควรก็ได้ทั้งนั้น? (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในวินัยปิฎกแปลเล่ม ๒ บทนำ หน้า ๙-๑๑)

ชาตรูปรชตวรรค หมวดว่าด้วยทองและเงิน

ที่ชื่อว่า ชาตรูปรชตวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการรับทองและเงินหรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้

ชาตรูปรชตวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดง ไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสิกขาบทในโกสิยวรรคบ้าง ปัตตวรรคบ้าง ของภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ เป็นบัญญัติที่ภิกษุณีต้องรักษาด้วย ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

รูปิยสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีรับหรือใช้ผู้อื่นให้รับทองและเงิน หรือ ยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้

รูปิยสังโวหารสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปิยะชนิดต่าง ๆ

กยวิกกยสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีทำการซื้อขายมีประการต่าง ๆ

อูนปัญจพันธนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณา

เภสัชชสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีเก็บเภสัชทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยไว้เกิน ๗ วัน

จีวรอัจฉินทนสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีให้จีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ ชิงเอาคืน

สุตตวิญญัตติสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีออกปากขอด้ายจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณาเอามาเพื่อให้ช่างหูกทอจีวรเพื่อตนเอง

มหาเปสการสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณา สั่งให้ทอจีวรเพื่อถวายก่อนแล้ว ให้ทำ จีวรนั้นตามที่ตนปรารถนา โดยกล่าวว่าจะให้สิ่งของเล็กน้อยเป็นรางวัล

อัจเจกจีวรสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีรับอัจเจกจีวรในช่วง ๑๐ วันก่อนออก พรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล

ปริณตสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาตั้งใจจะถวาย สงฆ์มาเพื่อตนเอง

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ (กงฺขา. ๖๓-๖๔ ดูวินัยปิฎกแปลเล่ม ๒/๕๘๓/๑๐๘,๕๘๘/๑๑๓,๕๙๔/๑๑๘, ๖๑๒/๑๓๐,๖๒๒/๑๔๓,๖๓๒/๑๕๓, ๖๓๗/๑๕๗,๖๔๒/๑๖๓,๖๔๘/๑๖๘,๖๕๘/๑๘๐)

รูปิยะ ในคำว่า ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปิยะ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ นั้นหมายถึงวัตถุที่มีสีเหมือนพระฉวีของพระศาสดา ก็คือทองนั่นเอง และกหาปณะ มาสกต่าง ๆ เช่น มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกยางที่ใช้เป็นอัตราแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน (ดู วินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๕๘๔/๑๐๙, วิ.อ. ๒/๕๘๓-๕๘๔/๑๙๙/๒๐๐)

คำว่า อัจเจกจีวร? ที่แปลว่า จีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ภิกษุณีผู้จำพรรษาแล้ว แต่มีเหตุผลบางอย่าง ทำให้ ทายกนั้น ๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในช่วงเวลา ๑๐ วัน ก่อนออกพรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าจำนำพรรษา? (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๖๔๙/๑๖๙, วิ.อ. ๒/๖๔๖-๖๔๙/๒๔๕)

คำว่า จีวรกาล? ตามความแห่งสิกขาบททั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

๒. ในเมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชื่อว่าพ้นเขตจีวรกาล

วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์แล้วต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์นั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบทบัญญัติแล้ว สิ่งของนั้น ๆ เป็นนิสสัคคีย์ ส่วนที่ ๒ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อภิกษุณีต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้อง สละสิ่งของนั้น คือ สละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุณีนั้น

ตัวอย่างการสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย์แก่สงฆ์

ภิกษุณีรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีผู้แก่พรรษานั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้า บาตรใบนี้ของดิฉันเกินกำหนดราตรี เป็นนิสสัคคีย์ ดิฉันขอสละบาตรใบนี้แก่สงฆ์? ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ

ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติพึงคืนบาตรให้ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า บาตรใบนี้ของภิกษุณีชื่อนี้เป็นนิสสัคคีย์ เธอสละแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงคืนบาตรใบนี้ให้แก่ภิกษุณีชื่อนี้?

ถ้าสละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า สงฆ์? เป็น แม่เจ้าทั้งหลาย? สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า สงฆ์? เป็น แม่เจ้า? (ดูรายละเอียดในเล่มนี้ ๗๓๕/๗๙?๘๐)

สรุปว่า นิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ มี ๓ วรรค เช่นเดียวกับของ ภิกษุสงฆ์ แต่ลำดับวรรคและชื่อวรรคต่างกันเล็กน้อย นิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ประกอบด้วยปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท จีวรวรรค ๘ สิกขาบท และชาต-รูปรชตวรรค ๑๐ สิกขาบท ส่วนนิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์ประกอบด้วยจีวรวรรค โกสิยวรรค และปัตตวรรค และมีวรรคละ ๑๐ สิกขาบท

๔. ปาจิตติยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ล้วน

คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือ ทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ซึ่งเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๑๖๖ สิกขาบท มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่า ปาจิตตีย์ล้วน

ปาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) อสาธารณบัญญัติ (๒) สาธารณบัญญัติ ในภิกขุนีวิภังค์แสดงไว้แต่อสาธารณบัญญัติ

ปาจิตติยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๑๖ วรรค คือ

อสาธารณบัญญัติ ๙ วรรค

๑. ลสุณวรรค	หมวดว่าด้วยกระเทียม	มี	๑๐	สิกขาบท
๒. อันธการวรรค	หมวดว่าด้วยความมืด	มี	๑๐	สิกขาบท
๓. นัคควรรค	หมวดว่าด้วยการเปลือยกาย	มี	๑๐	สิกขาบท
๔. ตุวัฏฏวรรค	หมวดว่าด้วยการนอนร่วมกัน	มี	๑๐	สิกขาบท
๕. จิตตาคารวรรค	หมวดว่าด้วยหอจิตรกรรม	มี	๑๐	สิกขาบท
๖. อารามวรรค	หมวดว่าด้วยอาราม	มี	๑๐	สิกขาบท
๗. คัพภินีวรรค	หมวดว่าด้วยสตรีมีครรภ์	มี	๑๐	สิกขาบท
๘. กุมารีภูตวรรค	หมวดว่าด้วยกุมารี	มี	๑๓	สิกขาบท

๙. ฉัตตุปาหนวรรค หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า มี ๑๓ สิกขาบท

สาธารณบัญญัติ ๗ วรรค

๑๐. มุสาวาทวรรค หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ มี ๑๐ สิกขาบท

๑๑. ภูตคามวรรค หมวดว่าด้วยภูตคาม มี ๑๐ สิกขาบท

๑๒. โภชนวรรค หมวดว่าด้วยโภชนะ มี ๑๐ สิกขาบท

๑๓. จาริตตวรรค หมวดว่าด้วยจารีต มี ๑๐ สิกขาบท

๑๔. โชติวรรค หมวดว่าด้วยการผิงไฟ มี ๑๐ สิกขาบท

๑๕. ทิฏฐิวรรค หมวดว่าด้วยความเห็น มี ๑๐ สิกขาบท

๑๖. ธรรมิกวรรค หมวดว่าด้วยผู้มีธรรม มี ๑๐ สิกขาบท

อสาธารณบัญญัติ

๑. ลสุณวรรค หมวดว่าด้วยกระเทียม

ที่ชื่อว่า ลสุณวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า ลสุณะ? แปลว่า กระเทียม หมายเอาเฉพาะกระเทียมที่ปลูกอยู่ในแคว้นมคธ ชื่อว่า มาคธิกะ? เป็นกระเทียมที่มีลักษณะต่างจากกระเทียมพันธุ์อื่น คือหนึ่งต้นมีหลายหัวติดกันเป็น พวง (วิ.อ. ๒/๓๙๓-๗๙๕/๔๘๘)

ลสุณวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีฉันกระเทียม

๒. ภิกษุณีถอนขนในบริเวณรักแร้และองค์กำเนิด

๓. ภิกษุณีใช้ฝ่ามือตบองค์กำเนิด

๔. ภิกษุณีใช้ท่อนยางสอดเข้าองค์กำเนิด

๕. ภิกษุณีใช้น้ำทำความสะอาดองค์กำเนิดลึกเกิน ๒ ข้อองคุลี

๖. ภิกษุณียืนในระยะใกล้ชิด ปรนนิบัติภิกษุผู้กำลังฉัน

๗. ภิกษุณีขอข้าวเปลือกมา คั่ว ตำ หรือหุงแล้วฉัน

๘. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นต้นนอกฝาหรือนอกกำแพงที่พัก

๙. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นต้นบนพืชเขียวสด

๑๐. ภิกษุณีไปดูการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๒. อันธการวรรค หมวดว่าด้วยความมืด

ที่ชื่อว่า อันธการวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า อันธการ? แปลว่า ความมืด หมายเอาความมืดที่เกิดขึ้นในเมื่ออาทิตย์ตกแล้ว (ดูในเล่มนี้ ๘๔๐/๑๕๖)

อันธการวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในเวลาค่ำคืน ไม่ มีประทีป

๒. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่กำบัง

๓. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่แจ้ง

๔. ภิกษุยืนเคียงคู่สนทนากันหรือกระซิบข้างหูกันสองต่อสองกับชาย ในถนน ที่ตรอกตัน หรือในทางสามแพร่ง หรือส่งภิกษุณีอื่นกลับไปก่อนด้วยประสงค์ จะอยู่กันกับชายสองต่อสอง

๕. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร นั่งบนอาสนะแล้วจากไป โดยไม่บอกเจ้าของบ้าน

๖. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาหลังฉันภัตตาหาร นั่งหรือนอนบนอาสนะ โดยไม่บอกเจ้าของบ้าน

๗. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาวิกาล ปูที่นอนแล้วนั่งหรือนอนโดยไม่บอก เจ้าของบ้าน

๘. ภิกษุณีให้ผู้อื่นโพนทะนาเพราะตนเข้าใจผิด

๙. ภิกษุณีสาปแช่งตนเองหรือผู้อื่นด้วยนรกหรือด้วยพรหมจรรย์เพราะ ตนเองเข้าใจผิด

๑๐. ภิกษุณีร้องไห้ทุบตีตนเอง

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า เวลาค่ำคืน ไม่มีประทีป? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ หมายความว่า เวลาเมื่ออาทิตย์ตกแล้ว ไม่มีแสงสว่างอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาแสงจันทร์ แสงไฟ หรือแสงตะเกียง (วิ.อ. ๒/๘๓๙/๔๙๕, กงฺขา.อ. ๓๖๙)

คำว่า เวลาก่อนฉันภัตตาหาร? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายเอาเวลา ตั้งแต่อรุณขึ้นไปจนถึงเที่ยงวัน และคำว่า เวลาหลังฉันภัตตาหาร? ตามความ แห่งสิกขาบทที่ ๖ หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอาทิตย์ตก

คำว่า เวลาวิกาล? ในสิกขาบทที่ ๗ หมายเอาเวลาตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ต่างจากเวลาวิกาลตามความแห่งสิกขาบทที่ ๗ ในโภชนวรรค ของภิกษุสงฆ์ (ดูในเล่มนี้ ๘๖๖/๑๗๔, เทียบโภชนวรรคของภิกษุสงฆ์ ดูวินัยปิฎก แปล เล่ม ๒/๒๔๘-๒๔๙/๔๐๕)

๓. นัคควรรค หมวดว่าด้วยการเปลือยกาย

ที่ชื่อว่า นัคควรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า นัคคะ? แปลว่า เปลือย หมายเอาการที่ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ โดยไม่นุ่งหรือไม่ห่มผ้า (ดูในเล่มนี้ ๘๘๕/๑๘๕, กงฺขา.อ. ๓๗๔)

นัคควรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ

๒. ภิกษุณีทำผ้าอาบน้ำเกินขนาด คือ ยาวเกิน ๔ คืบสุคต กว้างเกิน ๒ คืบสุคต

๓. ภิกษุณีให้ภิกษุณีอื่นเลาะจีวรออกแล้วไม่ช่วยเย็บ

๔. ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนเกิน ๕ วัน โดยไม่ใช้สอย หรือไม่นำออก ผึ่งแดด

๕. ภิกษุณีใช้จีวรสับเปลี่ยนกัน

๖. ภิกษุณีทำอันตรายแก่จีวรที่สงฆ์จะพึงได้

๗. ภิกษุณีคัดค้านการแจกจีวรที่ชอบธรรม

๘. ภิกษุณีให้จีวรแก่ชาวบ้าน แก่ปริพาชก หรือแก่ปริพาชิกา

๙. ภิกษุณีสั่งให้เก็บจีวรไว้ ไม่ให้แบ่งกันหลังจากออกพรรษาแล้ว โดยหวังว่าจะได้จีวรมาอีก

๑๐. ภิกษุณีคัดค้านการเดาะกฐินที่ชอบธรรม

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ผ้าอาบน้ำ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ มีขนาดยาว ๔ คืบสุคต กว้าง ๒ คืบ ซึ่งต่างจากขนาดของผ้าอาบน้ำฝนของภิกษุสงฆ์ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ แห่ง รตนวรรคที่มีขนาดยาว ๖ คืบสุคต กว้าง ๒ คืบ (ดูในเล่มนี้ ๘๘๙/๑๘๗ เทียบกับ รตนวรรค วินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๕๔๓/๖๒๑)

คำว่า สังฆาฏิ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ หมายถึงจีวร ๕ ผืนดังกล่าวแล้ว ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนนี้เกินกำหนด ๕ วันโดยไม่นุ่ง ไม่ห่ม หรือไม่นำออก ผึ่งแดด เมื่ออรุณขึ้นในวันที่ ๖ ต้องอาบัติ ๕ ตัวตามจำนวนของผ้า (ดูในเล่มนี้ ๘๙๙/๑๙๔, กงฺขา.อ. ๓๗๕)

๔. ตุวัฏฏวรรค หมวดว่าด้วยการนอนร่วมกัน

ที่ชื่อว่า ตุวัฏฏวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และที่ ๒ คำว่า ตุวัฏฏะ? แปลว่า นอน หมายเอากิริยาที่ภิกษุณี ๒ รูปนอนร่วมบนเตียงเดียวกัน

ตุวัฏฏวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณี ๒ รูปนอนบนเตียงเดียวกัน

๒. ภิกษุณี ๒ รูปใช้ผ้าผืนเดียวเป็นทั้งผ้าปูและผ้าห่ม นอนร่วมกัน

๓. ภิกษุณีจงใจก่อความไม่สำราญแก่ภิกษุณีอื่น

๔. ภิกษุณีไม่ช่วยเหลือสหชีวินีผู้ได้รับความลำบาก

๕. ภิกษุณีให้ที่พักแก่ภิกษุณีอื่นแล้วโกรธ ไม่พอใจ ฉุดลากออกจากที่พัก

๖. ภิกษุณีอยู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยัน ประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง

๗. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เที่ยวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวภายในรัฐ

๘. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เที่ยวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวภายนอกรัฐ

๙. ภิกษุณีเที่ยวจาริกไปภายในพรรษา

๑๐. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาตลอดฤดูฝนแล้ว ไม่เที่ยวจาริกไปแม้สิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

การนอนที่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ นั้น คือ ภิกษุณี ๒ รูป นอนร่วมบนเตียงเดียวกันในขณะเดียวกัน จะนอนก่อนหรือหลังกันไม่เป็นประมาณ ต้องอาบัติทั้ง ๒ รูป (ดูในเล่มนี้ ๙๓๔/๒๑๓) แต่ถ้ารูปหนึ่งนอน อีกรูปหนึ่งนั่ง หรือนั่งทั้ง ๒ รูป แม้จะบนเตียงเดียวกันก็ไม่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ (ดูในเล่มนี้ ๙๓๕/๒๑๓)

คำว่า ภิกษุณี ๒ รูป มีผ้าปูและผ้าห่มผืนเดียวกัน นอนร่วมกัน? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึง ภิกษุณี ๒ รูปเอาชายด้านหนึ่งของเครื่องลาดพื้น เสื่อลำแพนและผ้าห่มเป็นต้นปูพื้น เอาชายอีกด้านหนึ่งห่มแล้วนอนร่วมกัน (ดูในเล่มนี้ ๙๓๘/๒๑๕ กงฺขา.อ. ๓๘๐)

คำว่า สหชีวินี? เป็นคำเฉพาะ ใช้เรียกสัทธิวิหารินี คือสัทธิวิหาริกในฝ่ายภิกษุณี ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับอุปสมบท ถ้าอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปใด ก็เป็นสัทธิวิหาริกของพระอุปัชฌาย์รูปนั้น

สิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการอยู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น เป็นยาวตติยกสิกขาบท คือภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติเมื่อสงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้งแล้ว

๕. จิตตาคารวรรค หมวดว่าด้วยหอจิตรกรรม

ที่ชื่อว่า จิตตาคารวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า จิตตาคาร? แปลว่า หอจิตรกรรม หมายรวมถึงโรงละครหลวง หอจิตรกรรมสวนสาธารณะ อุทยาน และสระโบกขรณี

จิตตาคารวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไปดูโรงละครหลวงเป็นต้น

๒. ภิกษุณีใช้ตั่งเกิดขนาด(อาสันทิ)หรือแท่น(บัลลังก์)

๓. ภิกษุณีกรอด้าย

๔. ภิกษุณีทำการหุงต้มหรือซักผ้าให้ชาวบ้าน

๕. ภิกษุณีไม่ช่วยระงับอธิกรณ์ตามที่รับปากไว้

๖. ภิกษุณีให้ของเคี้ยวของฉันแก่ชาวบ้าน ปริพาชก หรือปริพาชิกาด้วย มือของตนเอง

๗. ภิกษุณีใช้ผ้าซับระดูแล้วไม่ซักสละให้ภิกษุณี สามเณรี หรือสิกขมานา ในวันที่ ๔

๘. ภิกษุณีหลีกจาริกไปโดยไม่มอบหมายให้ภิกษุณี สามเณรี หรือสิกขมานา อื่นดูแลที่พัก

๙. ภิกษุณีเรียนดิรัจฉานวิชา

๑๐. ภิกษุณีสอนดิรัจฉานวิชา

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการไปดูโรงละครหลวง หอจิตรกรรม สวนสาธารณะ อุทยาน หรือสระโบกขรณีนั้น การปรับอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ไม่ได้ ปรับตามจำนวนของสิ่งที่ดู ไม่ได้ปรับตามจำนวนของการลืมตาดู แต่ปรับตามจำนวนของกิริยาที่เอี้ยวคอไปดู ถ้าเป็นการมองไปใน

ทิศทางเดียวกัน แม้จะเห็น ครบทั้ง ๕ แห่ง ก็ปรับอาบัติตัวเดียวเท่านั้น (ดูในเล่มนี้ ๙๗๘-๙๗๙/๒๓๙ กงฺขา.อ. ๓๘๔)

๖. อารามวรรค หมวดว่าด้วยอาราม

ที่ชื่อว่า อารามวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า อาราม? หมายเอาสถานที่ที่ภิกษุอยู่ โดยที่สุดแม้โคนต้นไม้ (ดูในเล่มนี้ ๑๐๒๕/๒๖๖, กงฺขา.อ. ๓๘๘)

อารามวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีรู้อยู่ เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่โดยไม่บอกให้ทราบ

๒. ภิกษุณีด่าหรือขู่ภิกษุ

๓. ภิกษุณีขึ้งเคียด ด่าหมู่คณะ

๔. ภิกษุณีฉันโภชนะเสร็จแล้ว เคี้ยวของเคี้ยว(ของที่เป็นยาวกาลิก) อย่างอื่นอีก

๕. ภิกษุณีหวงตระกูล กีดกันไม่ให้ภิกษุณีอื่นไปสู่ตระกูลทั้งหลาย

๖. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ

๗. ภิกษุณีจำพรรษาแล้ว ไม่ปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย

๘. ภิกษุณีไม่ไปฟังโอวาท หรือธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมกัน (อุโบสถ และปวารณา)

๙. ภิกษุณีไม่เอาใจใส่ธรรม ๒ อย่างจากภิกษุสงฆ์ทุกครึ่งเดือน คือ (๑) การ ไปถามอุโบสถ (๒) การเข้าไปฟังโอวาท

๑๐. ภิกษุณีไม่บอกสงฆ์ หรือคณะ อยู่สองต่อสองกับชาย ให้บ่ง ให้ผ่า ให้ชะล้าง ให้พัน หรือให้แกะซึ่งฝี หรือแผลที่เกิดในร่มผ้า

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า อาวาสที่ไม่มีภิกษุ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ นั้น หมายถึงสำนัก ของภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือมีภิกษุผู้จะให้โอวาท อยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ แต่เส้นทางที่จะไปยังสำนักภิกษุณีนั้น ไม่ปลอดภัย (ดูใน เล่มนี้ ๑๐๔๘/๒๘๐, กงฺขา.อ. ๓๙๑) ไม่ได้หมายถึงอาวาสเดียวกันกับภิกษุหรือสถานที่ มีภิกษุอยู่จำพรรษา

๗. คัพภินีวรรค หมวดว่าด้วยสตรีมีครรภ์

ที่ชื่อว่า คัพภินีวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการบวชให้สตรีมีครรภ์ การปรับอาบัติภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้มีลำดับดังนี้ ขั้นเตรียมการ เช่น แสวงหาหมู่ภิกษุณีที่จะมาเป็นองค์สงฆ์ ภิกษุณีผู้จะเป็น กรรมวาจาจารย์ไปจนถึงสวดญัตติจบ สวดกรรมวาจาจบ ๒ ครั้ง ภิกษุณีปวัตตินี (อุปัชฌาย์)ต้องอาบัติทุกกฏ สวดกรรมวาจาจบครั้งที่ ๓ ภิกษุณีปวัตตินีต้อง อาบัติปาจิตตีย์ หมู่ภิกษุณีที่ร่วมประชุมและอาจารย์ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูในเล่มนี้ ๑๐๖๙/๒๙๑)

คัพภินีวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีครรภ์

๒. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีลูกอ่อน

๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี

๔. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

๕. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่มีครอบครัวอายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี

๖. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่มีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปีผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี

๗. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่มีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปีผู้ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี แล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

๘. ภิกษุณีบวชให้สหชีวินีแล้วไม่ดูแลอนุเคราะห์เป็นเวลา ๒ ปี

๙. ภิกษุณีบวชใหม่ไม่ติดตามปวัตตินีเป็นเวลา ๒ ปี

๑๐. ภิกษุณีบวชให้สหชีวินีแล้วไม่พาเที่ยวจาริกไปสิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า สตรีมีลูกยังดื่มนม? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงสตรีที่เป็นมารดาโดยตรงหรือสตรีที่เป็นแม่นมของเด็กนั้น (ดูในเล่มนี้ ๑๐๗๔/๒๙๔, กงฺขา.อ. ๓๙๖)

คำว่า สิกขมานา? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓-๔ ตามปกติหมายถึงสตรี ที่มีอายุ ๑๘ ปีบริบูรณ์ ได้รับสิกขาสมมติจากสงฆ์เพื่อสมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปี หลังจากปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี โดยไม่ละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง สงฆ์ให้การรับรองแล้ว จึงมีสิทธิ์บวชเป็นภิกษุณีได้

คำว่า ตลอด ๒ ปี? หมายถึง สิ้น ๒ ปีนั่นเอง โดยยึดเอาการปวารณา หลังจากออกพรรษาเป็นเกณฑ์ ผ่านการปวารณา ๑ ครั้ง นับเป็น ๑ ปี ผ่านการ ปวารณา ๒ ครั้ง นับเป็น ๒ ปี (กงฺขา.อ. ๓๙๗)

สิกขาบทที่ ๕ กล่าวถึงการบวชให้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี

สิกขาบทที่ ๖ กล่าวถึงการบวชให้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี แต่ยังไม่ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี

สิกขาบทที่ ๗ กล่าวถึงการบวชให้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อครบ ๒ ปีแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

สิกขาบทที่ ๖ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๕

สิกขาบทที่ ๗ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๖

ภิกษุณีปวัตตินีบวชให้หญิงดังกล่าวมานี้ย่อมถูกปรับอาบัติ แต่ถ้าบวชให้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี ผู้ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี และสงฆ์ให้การรับรองแล้ว ไม่ถูกปรับอาบัติ (กงฺขา.อ. ๔๐๐)

ประเด็นที่น่าศึกษา ก็คือว่า ตามปกติหญิงที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้นั้น นอกจาก ต้องสมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ยังต้องมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ อีกด้วย คำถามก็คือว่า เพราะเหตุไร หญิงที่มีอายุเพียง ๑๒ ปี เมื่อได้ผ่านขั้นตอนตามที่กำหนดไว้แล้วจึงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้? คำตอบก็คือ หญิงในที่นี้หมายเอา หญิงที่มีครอบครัวแล้ว หญิงที่อยู่ในความครอบครองของชาย (คิหิคตา นาม ปุริสนฺตรคตา วุจฺจติ (วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๑๐๙๒/๑๗๖) แปลว่า หญิงที่มีครอบครัว พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงหญิงที่เคยอยู่ร่วมกับชาย ดูในเล่มนี้ ๑๐๙๒/๓๐๖, กงฺขา.อ. ๓๙๘) หญิงเหล่านี้มีประสบการณ์ในชีวิตครองเรือน ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ แม้จะมีอายุเพียง ๑๒ ปีก็สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้

๘. กุมารีภูตวรรค หมวดว่าด้วยกุมารี

ที่ชื่อว่า กุมารีภูตวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑-๓ คำว่า กุมารี? หมายถึง สามเณรี (ดูในเล่มนี้ ๑๑๓๓/๓๓๑, กงฺขา.อ. ๔๐๐) เป็นคำที่ต้องการเน้นให้เห็นว่า สามเณรี? เป็นเด็กหญิงบริสุทธิ์ ยังอยู่ในภาวะเป็นเด็ก

กุมารีภูตวรรค ๑๓ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่เป็นกุมารีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี

๒. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่เป็นกุมารีอายุครบ ๒๐ ปี แต่ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี

๓. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่เป็นกุมารีอายุครบ ๒๐ ปี ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี แล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

๔. ภิกษุณีมีพรรษาหย่อนกว่า ๑๒ ตั้งตัวเป็นปวัตตินีบวชให้กุลธิดา

๕. ภิกษุณีมีพรรษาครบ ๑๒ แต่สงฆ์ยังไม่ได้ตั้งให้เป็นปวัตตินี บวชให้กุลธิดา

๖. ภิกษุณียอมรับคำตัดสินของสงฆ์ที่ไม่ให้ตนเป็นปวัตตินี ภายหลังกลับตำหนิบ่นว่า

๗. ภิกษุณีกล่าวกะสิกขมานาว่า ถ้าเธอให้จีวรแก่เรา เราก็จักบวชให้? แต่ไม่ได้บวชให้สิกขมานานั้นตามที่กล่าว

๘. ภิกษุณีกล่าวกะสิกขมานาว่า ถ้าเธอจักติดตามเราเป็นเวลา ๒ ปี เราก็จักบวชให้? แต่ไม่ได้บวชให้สิกขมานานั้นตามที่กล่าว

๙. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาที่คลุกคลีกับชาย

๑๐. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาที่มารดาบิดายังไม่ได้อนุญาต

๑๑. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาด้วยปาริวาสิกฉันทะ คือมีการประชุมสงฆ์เพื่อจะบวชให้สิกขมานาแล้วแต่ยกเลิก แล้วไปนิมนต์ภิกษุสงฆ์อื่นมาประชุมกันบวชให้สิกขมานานั้น

๑๒. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาทุกปีโดยไม่เว้นระยะ

๑๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาคราวละ ๒ รูป

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นที่น่าศึกษาในกุมารีภูตวรรค คือ วิธีการ กระบวนการ ขั้นตอนของ การบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์ที่เรียกว่า ปวัตตินี? และกุลสตรีกุลกุมารีที่จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี

ภิกษุณีจะเป็นปวัตตินีผู้บวชให้กุลธิดานั้น ต้องมีพรรษาครบ ๑๒ นับจากวันบวชเป็นภิกษุณี และสงฆ์ให้วุฏฐาปนสมมติคือตั้งให้เป็นอุปัชฌาย์แล้ว (ดูในเล่มนี้ ๑๑๔๐-๑๑๔๑/๓๓๕-๓๓๖, กงฺ ขา.อ. ๔๐๐) และสามารถบวชให้กุลธิดาได้ ๒ ปี ต่อ ๑ คน (ดูในเล่มนี้ ๑๑๗๐-๑๑๗๒/๓๕๖-๓๕๗,๑๑๗๖/๓๕๖-๓๕๗, กงฺขา.อ. ๔๐๔)

๙. ฉัตตุปาหนวรรค หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า

ที่ชื่อว่า ฉัตตุปาหนวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑

ฉัตตุปาหนวรรค ๑๓ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ใช้ร่มและรองเท้า

๒. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ เดินทางโดยยานพาหนะ

๓. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับเอว

๔. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับของสตรี

๕. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยเครื่องประทินผิวมีกลิ่นหอม

๖. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยกำยาน

๗. ภิกษุณีใช้ภิกษุณีอื่นให้บีบนวด

๘. ภิกษุณีใช้สิกขมานาให้บีบนวด

๙. ภิกษุณีใช้สามเณรีให้บีบนวด

๑๐. ภิกษุณีใช้หญิงคฤหัสถ์ให้บีบนวด

๑๑. ภิกษุณีนั่งข้างหน้าภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน

๑๒. ภิกษุณีถามปัญหาภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน

๑๓. ภิกษุณีไม่มีผ้ารัดถัน เข้าไปในหมู่บ้าน

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สาธารณบัญญัติ

๑๐. มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อหาเหมือนกับสิกขาบทในมุสาวาทวรรคของภิกษุสงฆ์เป็นส่วนมาก (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๒/๑๘๖,๑๔/๒๐๑,๓๗/๒๒๕,๔๕/๒๓๔,๕๑/๒๓๙,๕๖/๒๔๓,๖๓/๒๔๙,๖๙/๒๕๕,๗๙/๒๗๐,๘๕/๒๗๔) มีบางสิกขาบทที่มีเนื้อหาสาระต่างจากของภิกษุสงฆ์ คือ

สิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีนอนร่วมกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืน

สิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีนอนร่วมกับบุรุษ

สิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีแสดงธรรมแก่บุรุษสองต่อสองเกิน ๕-๖ คำ

สาระสำคัญที่แตกต่างจากมุสาวาทวรรคของภิกษุสงฆ์ มีอยู่ ๓ ประเด็น คือ

๑. คำว่า อนุปสัมบัน? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายเอาเฉพาะ อนุปสัมบัน หญิง (กงฺขา. ๑๐๑/๗๙ : ยา ปน ภิกฺขุนี อนุปสมฺปนฺนาย อุตฺตริทิรตฺตติรตฺตํ สหเสยฺยํ กปฺเปยฺย, ปาจิตฺติยํ คำว่า อนุปสมฺปนฺนาย? เป็นอิตถีลิงค์ ใช้สำหรับผู้หญิง)

๒. สิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีนอนร่วมกับบุรุษ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ โดยไม่มีการกำหนดว่า แม้เพียงอาทิตย์อัสดง? เหมือนสิกขาบทของภิกษุสงฆ์ นั่นหมายถึงว่า จะนอนเวลาใด ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทั้งนั้น (กงขา. ๑๐๒/๗๙)

๓. เปลี่ยนเนื้อหาของสิกขาบทเพื่ออนุวัตรตามเพศในสิกขาบทที่ ๖-๗ สิกขาบทที่ ๖ ของภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบัน? ของภิกษณีสงฆ์ ว่า ภิกษุณีนอนร่วมกับชาย? สิกขาบทที่ ๗ ของภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคาม...? ของภิกษุณีสงฆ์ว่า ภิกษุณีแสดงธรรมแก่ชาย ...?

๑๑. ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับภูตคามวรรคของภิกษุสงฆ์ ไม่มีการเปลี่ยนสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ มากนัก (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๙๐/๒๗๘, ๙๘/๒๘๔,๑๐๕/๒๘๙,๑๐๙/๒๙๒,๑๑๕/๒๙๖,๑๒๐/๓๐๐,๑๒๕/๓๐๓,๑๓๐/๓๐๗, ๑๓๕/๓๑๐,๑๔๐/๓๑๔)

๑๒. โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท

โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับโภชนวรรคบ้าง เหมือนกับอเจลกวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

อาวสถปิณฑสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันภัตตาหารในที่พักแรม ติดต่อกัน ๒ วัน

คณโภชนสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีฉันคณโภชนะนอกสมัย คือ สมัยที่ เป็นที่ไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็น ภัตตาหารของสมณะ ๑

กาณมาตาสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีรับขนมหรือข้าวตูเกิน ๓ บาตร

วิกาลโภชนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่

สันนิธิการกสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้โดยไม่รับประเคนใหม่

ทันตโปนสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีกลืนกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน

อุยโยชนสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีชวนภิกษุณีอื่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เธอกลับสำนักก่อน

สโภชนสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูลที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วยกันสองต่อสอง

รโหนิสัชชสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับกับบุรุษ สองต่อสอง

รโหปฏิจจฉันนสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีนั่งในที่ลับกับบุรุษสองต่อสอง

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๓. จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท

จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับอเจลกวรรคบ้าง เหมือนกับสุราปานวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

จาริตสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีรับนิมนต์ไว้แล้วไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉันโดยไม่บอกภิกษุณีอื่น ในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวาย จีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

มหานามสิกขบทที่ ๒ ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่เขาปวารณาอีก เว้นไว้แต่ เขาปวารณาเป็นนิตย์

อุยยุตตเสนาสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีไปดูกองทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผลที่สมควร

เสนาวาสสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีไปพักแรมอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน แม้จะมีเหตุผลที่สมควร

อุยโยธิกสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีไปดูสนามรบ ไปดูที่พักกำลังพล หรือ ไปดูเขาจัดขบวนทัพในขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คืนนั้น

สุราปานสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีดื่มสุราและเมรัย

อังคุลิปโตทกสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีใช้นิ้วมือจี้ภิกษุณี

หสธัมมสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีเล่นน้ำ

อนาทริยสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีแสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ให้ความ สำคัญต่อพระวินัย

ภิงสาปนสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีทำภิกษุณีอื่นให้ตกใจ

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๔. โชติวรรค ๑๐ สิกขาบท

โชติวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสุราปานวรรคบ้าง เหมือนกับสัปปาณกวรรค บ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

โชติกสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร

นหานสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือน ครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือน ครึ่งซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบ

อ้าว (๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัยที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝุ่นทุพพัณ

สิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีใช้จีวรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน

วิกัปปนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีวิกัปจีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิกัปยังไม่ได้ถอนวิกัป

อปนิธาปนสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีซ่อนบาตรและจีวรเป็นต้นของภิกษุณีอื่นโดยคิดจะล้อเล่น

สัญจิจจสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีจงใจปลงชีวิตสัตว์

สัปปาณกสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีรู้อยู่ บริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต

อุกโกฏนสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีรู้อยู่ รื้อฟื้นอธิกรณ์ที่สงฆ์ทำถูกต้องชอบธรรมแล้วขึ้นมาทำใหม่

เถยยสัตถสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีรู้อยู่ ชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็นโจร สิ้นระยะทาง หมู่บ้านหนึ่ง

อริฏฐสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีกล่าวตู่พระพุทธเจ้า ภิกษุณีอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่ หยุดกล่าวตู่

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๕. ทิฏฐิวรรค ๑๐ สิกขาบท

ทิฏฐิวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ใน ภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสัปปาณกวรรคบ้าง เหมือนกับสหธรรมิกวรรค บ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

อุกขิตตสัมโภคสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีคบหากับภิกษุณีที่กล่าวตู่พระพุทธเจ้า

กัณฏกสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีคบหาใช้งานสามเณรีที่ถูกไล่ออกจากสำนักเพราะข้อหาที่กล่าวตู่พระ พุทธเจ้า

สหธัมมิกสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีประพฤติไม่สมควร เมื่อถูกว่ากล่าว ตักเตือน กลับพูดว่า ยังไม่ได้ศึกษาใน เรื่องนี้ ยังไม่ได้ถามท่านผู้รู้?

วิเลขนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีกล่าวในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ ขึ้นแสดงอยู่ว่า สิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดความรำคาญ ความลำบาก ความยุ่งยาก?

โมหนสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าวในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า ข้าพเจ้าเพิ่งรู้ เดี๋ยวนี้เองว่า ข้อนี้มาในพระปาติโมกข์?

ปหารสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุณีอื่น

ตลสัตติกสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีโกรธเคือง เงื้อมือขึ้นทำทีว่าจะทำร้ายภิกษุณีอื่น

อมูลกสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติสังฆาทิ เสสที่ไม่มีมูล

สัญจิจจสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุณีอื่น

อุปัสสุติสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีแอบฟังภิกษุณีอื่นทะเลาะกัน

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๖. ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุนีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสหธรรมิกวรรคบ้าง เหมือนกับรตนวรรคบ้าง ของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

กัมมปฏิพาหนสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้อง แล้วกลับตำหนิในภายหลัง

ฉันทังอทัตวาคมนสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีอยู่ในที่ประชุม ลุกออกไปในขณะ ที่สงฆ์กำลังพิจารณาอธิกรณ์อยู่ โดยไม่ให้ ฉันทะ

ทัพพสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุณี รูปใดรูปหนึ่งแล้ว กลับติเตียนในภายหลัง ว่า สงฆ์ให้จีวรตามความคุ้นเคยกัน?

ปริณามนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์ไป เพื่อบุคคล

รตนสิกขาบทที่ ๕ ภิกษุณีเก็บทรัพย์สินของคฤหัสถ์ที่ตกอยู่นอกเขตที่พักของตน

สูจฆรสิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ งาช้าง หรือเขาสัตว์

มัญจปีฐกสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีทำเตียงหรือตั่งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสุคต

ตูโลนัทธสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีทำเตียงหรือตั่งหุ้มนุ่น

กัณฑุปฏิจฉาทิสิกขาบทที่ ๙ ภิกษุณีทำผ้าปิดฝียาวเกิน ๔ คืบสุคต กว้างเกิน ๒ คืบสุคต

นันทสิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุณีทำจีวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุคต จีวร

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕. ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยปาฏิเทสนียะ

คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นลหุกาบัติคืออาบัติเบา เป็นสาวเสสาบัติ คือ อาบัติที่มีส่วนเหลือ และเป็นสเตกิจฉา คือยังแก้ไขได้

ปาฏิเทสนียะของภิกษุณี เป็นอสาธารณบัญญัติ มี ๘ สิกขาบท พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันเนยใสที่ตัวเองขอมา

๒. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันน้ำมันที่ตัวเองขอมา

๓. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันน้ำผึ้งที่ตัวเองขอมา

๔. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันน้ำอ้อยที่ตัวเองขอมา

๕. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันปลาที่ตัวเองขอมา

๖. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันเนื้อที่ตัวเองขอมา

๗. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันนมสดที่ตัวเองขอมา

๘. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันนมส้มที่ตัวเองขอมา

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

๖. เสขิยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยเสขิยะ ๗๕ สิกขาบท

คำว่า เสขิยะ แปลว่า ข้อที่ควรสำเหนียกหรือควรเอาใจใส่ศึกษา เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาท การวางกิริยาท่าทางของภิกษุณี ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุณีไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะ ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท

เสขิยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

๑. ปริมัณฑลวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งหุ่มให้เรียบร้อย ๑๐ สิกขาบท

๒. อุชชังคฺมิกวรรค หมวดว่าด้วยการหัวเราะ ๑๐ สิกขาบท

๓. ขัมภกตกวรรค หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว ๑๐ สิกขาบท

๔. สักกัจจวรรค หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ ๑๐ สิกขาบท

๕. กพฬวรรค หมวดว่าด้วยคำข้าว ๑๐ สิกขาบท

๖. สุรุสุรุวรรค หมวดว่าด้วยการฉันดังซู้ด ๆ ๑๐ สิกขาบท

๗. ปาทุกวรรค หมวดว่าด้วยเขียงเท้า ๑๐ สิกขาบท

เสขิยะ ๗๕ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด เนื้อความของแต่ละสิกขาบท มีนัยดังที่ได้แสดงไว้แล้วในเสขิยกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์ (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๕๗๖-๖๕๔/๖๔๙-๗๓๕, กงฺขา. ๙๔-๑๐๒)

๗. อธิกรณสมถะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์

คำว่า อธิกรณสมถะ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ อธิกรณะ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมถะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมถะ แปลว่า ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์

อธิกรณสมถะ มี ๗ ประการ ได้แก่

๑. สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์? คือภิกษุณีเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า พร้อมหน้าบุคคล? คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า พร้อมหน้าวัตถุ? คือยกเรื่องที่เกิดนั้นขึ้นมาวินิจฉัย คำว่า พร้อมหน้าธรรม? คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒. สติวินัย ระงับโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า สติวินัย? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสีลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์? เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓. อมูฬหวินัย ระงับโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะเป็นบ้า

คำว่า อมูฬหวินัย? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุณีที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุณีนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะเป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. ปฏิญญาตกรณะ ระงับตามคำรับของจำเลย

คำว่า ปฏิญญาตกรณะ? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฏิญญาตกรณะเช่นเดียวกัน

๕. เยภุยยสิกา ระงับตามเสียงข้างมาก

คำว่า เยภุยยสิกา? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖. ตัสสปาปิยสิกา ระงับโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า ตัสสปาปิยสิกา? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ

๗. ติณวัตถารกะ ระงับโดยการประนีประนอม

คำว่า ติณวัตถารกะ? คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประนี ประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณ์หรืออาปัตตาธิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี (วิ.จู. ๗/๑๘๕-๒๑๔/๒๑๘-๒๔๔, วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๑๘๖-๒๑๔/๒๙๒-๒๙๕, กงฺขา.ฏีกา ๔๗๐)

วิธีระงับอธิกรณ์

อธิกรณ์มี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี้เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี้ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นต้น (๒) อนุวาทาธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจทกันด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิด อย่างนี้ (๓) อาปัตตาธิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้ พ้น จากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวดพระปาติโมกข์ การอุปสมบท (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงฺขา.อ. ๓๓๖-๓๓๗)

๑. วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย และเยภุยยสิกา

๒. อนุวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย และตัสสปาปิยสิกา

๓. อาปัตตาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณะ และติณวัตถารกะ

๔. กิจจาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย (กงฺขา.อ.๓๓๘-๓๓๙)

ข้อสังเกต

พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ - ๒ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ สิกขาบท ส่วนพระวินัยปิฎก เล่ม ๓ คือ ภิกขุนีวิภังค์ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ สิกขาบท

สิกขาบทเหล่านี้มีความเหมือนกันเป็นส่วนมากในด้านเหตุเกิด วัตถุประสงค์ และการบังคับใช้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์เป็นต้น และปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ ยกเว้นผู้เป็นต้นบัญญัติ(อาทิกัมมิกะ)

ปัญหาว่าด้วยลำดับก่อนหลังแห่งการทรงบัญญัติสิกขาบททั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ยังเป็นประเด็นที่มีการหยิบยกขึ้นมาอภิปรายกันอยู่ ไม่มีหลักฐานในคัมภีร์ที่บ่งบอกชัดเจนว่ามีลำดับก่อนหลังอย่างไร แต่เป็นที่ชัดเจนว่า พระผู้มี พระภาค ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกแก่ภิกษุสงฆ์ก่อน ณ กรุงเวสาลี และทรงบัญญัติสังฆาทิเสส สิกขาบทในตอนที่พระอุทายีและพระเทวทัตยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นช่วงแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจพรรษาที่ ๑๕-๑๖

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๘ แห่งสัปปาณกวรรคเมื่อพระอริฏฐะกล่าวตู่พระธรรมเทศนา และทรงบัญญัติอสาธารณปาราชิกสิกขาบท ที่ ๓ เมื่อภิกษุณีถุลลนันทาประพฤติตามแบบอย่างพระอริฏฐะ ข้อนี้พอเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า ทรงบัญญัติอสาธารณปาราชิกที่ ๓ ภายหลังจากที่ทรงบัญญัติปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ ๘ แห่งสัปปาณกวรรคได้ไม่นาน

ส่วนนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เสขิยะ และอธิกรณสมถะ ทรงบัญญัติในช่วงเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักทั้งแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ เห็นได้จาก ข้อความหลายสิกขาบทที่มีภิกษุฉัพพัคคีย์และภิกษุณีฉัพพัคคีย์เกี่ยวข้องอยู่

ประเด็นที่น่าศึกษา ก็คือ คำว่า บวชให้หรืออุปสมบทให้? ในปาจิตติยกัณฑ์ ของภิกษุสงฆ์ ใช้ภาษาบาลีว่า อุปสมฺปาเทยฺย, อุปสมฺปาเทสฺสามิ? (วิ.มหา. ๒/๔๐๓-๔๐๕/๕๑๕-๕๑๖) ส่วนปาจิตติยกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ใช้คำว่า วุฏ?าเปยฺย? (ดูในเล่มนี้ ๑๑๒๐-๑๑๒๑/๓๒๓) และเป็นที่แน่นอนว่าทั้ง ๒ คำนี้มีความหมาย เดียวกัน เพราะในสิกขาบทวิภังค์แห่งสิกขาบทที่ ๑ เป็นต้น ในกุมารีภูตวรรค อธิบายว่า วุฏ?าเปยฺยาติ อุปสมฺปาเทยฺย? (วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๑๐๖๙-๑๖๘)

ประเด็นที่น่าพิจารณาต่อมา ก็คือ คำว่า อุปสมฺปาเทยฺย? และ วุฏ?าเปยฺย? นี้ใช้ในกรณีต่างกัน คำว่า อุปสมฺปาเทยฺย - บวชให้หรืออุปสมบทให้? ใช้ใน กรณีที่เป็นการบวชให้กุลบุตรทันทีที่มาขอบวช โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการอื่น ๆ ส่วนคำว่า วุฏ?าเปยฺย - บวชให้หรืออุปสมบทให้? ใช้ในกรณีที่เป็นการบวช กุลกุมารีกุลสตรีหลังจากที่เธอขอประพฤติตนเป็นสิกขมานา สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อครบ ๒ ปีแล้ว มีลักษณะเหมือนกับการอยู่กรรม คำว่า วุฏ?าปน? แปลว่า การให้ออก หมายถึงการให้เธอพ้นจากความเป็นสิกขมานา ให้ออกจากการปฏิบัติธรรม ๖ ข้อแล้วก้าวขึ้นสู่ความเป็นภิกษุณี

ลำดับเนื้อหา

ลำดับเนื้อหาของปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติย- กัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขิยกัณฑ์ ดังกล่าวมา ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. ต้นบัญญัติ เล่าเรื่องภิกษุณีผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือผู้ประพฤติเสียหายในกรณีนั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นเป็นต้นเหตุเพื่อการบัญญัติสิกขาบท เช่น ภิกษุณีสุนทรีนันทายินดีการถูกต้องกายกับนายสาฬหะ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติ ปาราชิกสิกขาบท ห้ามภิกษุณีผู้กำหนัดถูกต้องกายกับชายผู้กำหนัด

๒. พระบัญญัติ คือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุณีล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบท ในครั้งแรก เรียกว่า มูลบัญญัติ เช่น มูลบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่ง อารามวรรคว่า ก็ภิกษุณีใดเข้าไปสู่อารามโดยไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์?

ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความสิกขาบทนั้น เพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ เช่น อนุบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งอารามนี้เองว่า อนึ่ง ภิกษุณีใดเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่ โดย ไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์?

และถ้ามีกรณีในลักษณะเดียวกันเกิดขึ้นอีก และทรงพิจารณาเห็นว่าสิกขาบทยังไม่รัดกุมพอ ก็จะทรงบัญญัติอนุบัญญัติ ๒,๓ เพิ่มเติมอีกก็ได้ เช่น อนุบัญญัติ ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งอารามวรรคนี้ว่า อนึ่ง ภิกษุณีใดรู้อยู่ เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่ โดยไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์?

๔. สิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์ คำว่า สิกขาบทวิภังค์ หมายถึงการจำแนกความสิกขาบทเป็นการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในสิกขาบทวิภังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งลสุณวรรค ท่านอธิบายความหมายของ กระเทียม? ในสิกขาบทนี้ว่า

ที่ชื่อว่า กระเทียม พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงกระเทียมที่ชื่อว่ามาคธิกะ (กระเทียมที่เกิดในแคว้นมคธ)

คำว่า บทภาชนีย์ แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบทหรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก ในคัมภีร์ภิกขุนีวิภังค์นี้ มักจะไม่นำเอาศัพท์ที่มีการจำแนกความในสิกขาบทวิภังค์แล้วมาขยายความเพิ่มเติม แต่จะอธิบายความเพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยการปรับอาบัติ เช่น บทภาชนีย์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งลสุณวรรคนี้ว่า

กระเทียม ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นกระเทียม ฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์...

ไม่ใช่กระเทียม ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นกระเทียม ฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ...

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้ บ้าง สมด้วยกับคำที่พระธรรมปาลเถระแห่งอินเดียใต้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์ธัมมสังคณีฎีกา(๑/๑๓/๑๓)ว่า ป?มสงฺคีติยํ ยา อฏฺ?กถา สงฺคีตาติวจเนน สา ภควโต ธรมานกาเลปิ อฏฺ?กถา สวิชฺชติ อรรถกถาที่

พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราวปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรถกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่?

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการถูกต้องกายกับชายผู้กำหนัด มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ถูกต้องกายกับชายผู้กำหนัด ในกรณีต่อไปนี้ (๑) ภิกษุณีผู้ไม่จงใจ (๒) ภิกษุณีผู้เผลอสติ (๓) ภิกษุณีผู้ไม่รู้ (๔) ภิกษุณีผู้ไม่มีความยินดี (๕) ภิกษุณีผู้วิกลจริต (๖) ภิกษุณีผู้มีจิตฟุ้งซ่าน (๗) ภิกษุณีผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา (๘) ภิกษุณีต้นบัญญัติ

ส่วนอธิกรณสมถะ ๗ มีเนื้อความดำเนินไปตามลำดับดังกล่าวมาแล้ว

สรุปว่า พระวินัยปิฎก เล่ม ๓ ภิกขุนีวิภังค์ นี้มีเนื้อหาประกอบด้วยปาราชิกกัณฑ์ ๘ สิกขาบท สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๗ สิกขาบท นิสสัคคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติยกัณฑ์ ๑๖๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ สิกขาบท เสขิยกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบท และอธิกรณสมถะ ๗ รวมเป็น ๓๑๑ สิกขาบท โดยแบ่งเป็นอสาธารณสิกขาบท ๑๓๐ และสาธารณสิกขาบท ๑๘๑

ตารางเปรียบเทียบชื่อกัณฑ์ วรรค และจำนวนสิกขาบท

ระหว่างมหาวิภังค์ ภาค ๑-๒ (ภิกขุวิภังค์)กับภิกขุนีวิภังค์

มหาวิภังค์ ๑-๒

ภิกขุวิภังค์	ภิกขุนีวิภังค์
ปาราชิกกัณฑ์ ๔ สิกขาบท	ปาราชิกกัณฑ์ ๘ สิกขาบท
สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๓ สิกขาบท	สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๗ สิกขาบท
อนิยตกัณฑ์ ๒ สิกขาบท	.....
นิสสัคคิยกัณฑ์ ๓ วรรค คือ	นิสสัคคิยกัณฑ์ ๓ วรรค คือ
(๑) จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๑) ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท
(๒) โกสิยวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๒) จีวรวรรค ๘ สิกขาบท
(๓) ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๓) ชาตรูปรชตวรรค ๑๐ สิกขาบท
ปาจิตติยกัณฑ์ ๙ วรรค คือ	ปาจิตติยกัณฑ์ ๑๖ วรรค คือ
(๑) มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๑) ลสุณวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๒) ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๒) อันธการวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๓) โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๓) นัคควรรค ๑๐ สิกขาบท
(๔) โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๔) ตุวัฏฏวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๕) อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๕) จิตตาคารวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๖) สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๖) อารามวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๗) สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๗) คัพภินีวรรค ๑๐ สิกขาบท
(๘) สหธรรมิกวรรค ๑๒ สิกขาบท	(๘) กุมารีภูตวรรค ๑๓ สิกขาบท

(๙) รตนวรรค ๑๐ สิกขาบท	(๙) ฉัตตุปาหนวรรค ๑๓ สิกขาบท
.....	(๑๐) มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๑) ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๒) โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๓) จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๔) โชติวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๕) ทิฏฐิวรรค ๑๐ สิกขาบท
.....	(๑๖) ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท
ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๔ สิกขาบท	ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ สิกขาบท
เสขิยกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบท	เสขิยกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบท
อธิกรณสมถะ ๗	อธิกรณสมถะ ๗
รวมทั้งสิ้น ๒๒๗ สิกขาบท	รวมทั้งสิ้น ๓๑๑ สิกขาบท